

**رویکرد شیخ صدوق و شیخ مفید
در مواجهه با اخبار آحاد و ضعیف
در حوزه اعتقادات**

www.ketab.ir

دکتر زینب ایزدخواستی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شوشتر

سرشناسه	: ایزدخواستی، زینب، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور	: رویکرد شیخ صدوق و شیخ مفید در مواجهه با اخبار آحاد و ضعیف در حوزه اعتقادات/ زینب ایزدخواستی.
مشخصات نشر	: قم: اثر قلم، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: [۷۲]ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۵۸۱-۸۰-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۶۷] - ۷۲.
موضوع	: ابن بابویه، محمد بن علی، ۳۱۱ - ۳۸۱ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	: مفید، محمد بن محمد، ۳۳۶ - ۴۱۳ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	: Mufid, Muhammad ibn Muhammad -- Criticism and interpretation
موضوع	: احادیث ضعیف -- نقد و تفسیر
موضوع	: Hadiths, Weak -- Criticism and interpretation
رده بندی کنگره	: ۶/۱۱۱BP
رده بندی دیویی	: ۲۶/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۴۷۰۷۴۱

نام کتاب: رویکرد شیخ صدوق و شیخ مفید در مواجهه با اخبار آحاد و ضعیف در حوزه اعتقادات

مؤلف: دکتر زینب ایزدخواستی

ناشر: اثر قلم (۰۹۱۲۴۵۱۶۲۴۲)

چاپخانه: احسان

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۰ ه.ش

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۵۸۱-۸۰-۵

قیمت: ۲۰/۰۰۰ تومان

مرکز پخش:

۰۹۱۶۳۱۶۴۴۰۲

فهرست مطالب

مقدمه ۳

فصل اول:

رویکرد شیخ صدوق در مواجهه با اخبار آحاد و ضعیف

۱. خبر واحد به مفهوم خبر ضعیف ۱۱
- ۱-۱. شیوة کتاب شناسی (فهرست نگاری) ۱۱
- ۱-۱-۱. استثنای کتاب ۱۱-۱-۱
- ۱-۱-۲. استثنای طرق روایات ۱۱-۱-۲
- ۱-۱-۳. عمل نکردن به منفردات ۱۱-۱-۳
- ۱-۱-۴. تنقید به نقل روایات از آثار نگاشته شده در حال استقامت راویان ۱۱-۱-۴
- ۱-۱-۵. اعتقاد به نگاشته های مشهور اصحاب و یاران امام ۱۱-۱-۵
- ۱-۱-۶. شهرت روایت ۱۱-۱-۶
- ۱-۱-۷. توجه به راوی از مؤلف ۱۱-۱-۷
- ۱-۱-۸. توجه به متن حدیث در ارزیابی روایات ۱۱-۱-۸
- ۱-۱-۹. نقل روایت توسط شیخ صدوق به معنای پذیرش و صدور آن از معصوم ۱۱-۱-۹
- ۱-۱-۱۰. نقد وارد کردن به برخی روایات ۱۱-۱-۱۰
- ۱-۱-۱۱. بهره مندی از استوانه های علمی در ارزیابی روایات ۱۱-۱-۱۱
- ۱-۱-۱۲. روایت از راویان عامی و شاگردی محدثان سنی ۱۱-۱-۱۲
- ۱-۱-۱۳. روایت حدیث مرفوع ۱۱-۱-۱۳
- ۱-۱-۱۴. اعتماد به مرسلات ۱۱-۱-۱۴
- ۱-۱-۱۵. شهرت معنوی (تواتر اجمالی) ۱۱-۱-۱۵
- ۱-۱-۱۶. ذکر روایت با چند سند در یک کتاب ۱۱-۱-۱۶
- ۱-۱-۱۷. تکرار حدیث در آثار متعدد ۱۱-۱-۱۷
- ۱-۱-۱۸. حدیث فاسد المذهب ۱۱-۱-۱۸
- ۱-۱-۱۹. معیار تواتر و آحاد ۱۱-۱-۱۹
- ۳۰

فصل دوم:

رویکرد شیخ مفید در مواجهه با اخبار آحاد و ضعیف

۱. رویکرد شیخ مفید درباره اخبار آحاد ۳۱
- ۱-۱. ارزیابی رویکرد شیخ مفید درباره اخبار آحاد ۳۲
۲. رویکرد شیخ مفید در برخورد با اخبار ضعیف ۳۴
- ۱-۲. رویکرد اصالت یقین ۳۵
- ۲-۲. رویکرد اصالت قرائن ۳۶

فصل سوم:

ارزیابی رویکرد شیخ صدوق و شیخ مفید در مواجهه با اخبار آحاد و ضعیف

۱. رویکرد معرفت شناسی ۴۵
- ۱-۱. تفاوت معیار در اخبار آحاد و متواتر ۴۵
- ۲-۱. آحاد خواندن روایات عامه ۴۷
- ۳-۱. خبر واحد به مفهوم حدیث غیر قابل اعتماد ۴۸
- ۴-۱. اختلاف در مفهوم و درجه خبر ضعیف ۴۹
۲. رویکرد اصولی ۵۵
- ۱-۲. استناد به سیره عقلایی ۵۶
- ۲-۲. دیدگاه حجیت نسبی در سازمان دهی حجیت اخبار آحاد ۵۸
- ۳-۲. دیدگاه منطق فازی ۵۹
- ۴-۲. دیدگاه شبکه ظنون ۶۲
- ۵-۲. دیدگاه حساب احتمالات ۶۳
- ۶-۲. دیدگاه ظن در مسیر کسب معرفت ۶۴
- فهرست منابع ۶۷

مقدمه

سپاس پروردگاری را که انسان را آفرید به او آنچه را نمی دانست، آموخت. پروردگاری که بیان و نوشتن با قلم را به او یاد داد و سپاس او را که بی نگاه لطفش هیچ کاری به سامان نمی رسد.

در این نوشتار، رویکرد و عملکرد شیخ صدوق و شیخ مفید در برخورد با احادیثی که در زمره اخبار آحاد و ضعیف به شمار می روند، مورد پرسش واقع شده است؛ زیرا برخی از اخبار مورد بحث از دیدگاه شیخ صدوق از قوت بیشتری برخوردارند و جزء اخبار آحاد و ضعیف محسوب نمی گردند؛ در حالی که همان اخبار در فاصله زمانی بسیار کوتاهی از جانب شیخ مفید، ضعیف به شمار رفته است.

شایان ذکر است که این موضوع با گفتمان «معیارهای ارزیابی و اعتبارسنجی حدیث» در عصر غیبت صغری و آغاز غیبت کبری، ارتباط تنگاتنگ دارد؛ چه از رهگذر آن، می توان رویکرد آن دو اندیشمند را در برخورد با احادیث آحاد و ضعیف دریافت کرد و از آنجا که از دیدگاه متقدمین، خبر یا صحیح است و یا ضعیف، به عبارتی یا مقبول و معتبر است و یا غیر معتبر. توجه به اعتبارسنجی حدیث ضعیف از سوی شیخ صدوق و شیخ مفید اهمیت می یابد و در پی این مهم، پرداختن به مبانی و معیارهای جرح و تضعیف نزد ایشان ضرورت پیدا خواهد کرد. شیخ صدوق و شیخ مفید برای ارزشیابی و ارزش گذاری روایات، به یقین مبانی خاصی در حجیت احادیث داشته اند و ملاک ها و معیارهایی را برای خویش ترسیم کرده بودند؛ اما این ملاک ها را به صورت صریح، مضبوط و منظم در متون خویش ثبت نکرده اند و تنها نتایج ارزش گذاری های ایشان در منابع به جای مانده از آنها قابل تأمل است و بدیهی است، شناسایی این معیارها نیازمند مطالعه در مجموعه آثار این دو محدث و متکلم است؛ حال با وجود چنین شرایط و محدودیت هایی، تنها راه، بازخوانی آثار ایشان و دیگر پیشینیان است؛

به طوری که با مطالعه این آثار، می توان معیارهایی را کشف کرد، معیارهایی که روشن کننده شیوه این دو عالم برجسته در جرح و توثیق اخبار ضعیف باشد. بهترین منبع برای این پژوهش، علاوه بر آثار شیخ صدوق و شیخ مفید، کتب رجالی قدما است و در مرحله بعد منبع دیگر این پژوهش، بررسی های روایی بزرگان قدما در منابع به جا مانده از ایشان است. نظیر الفهرست و رجال شیخ طوسی و رجال نجاشی، رجال غضائری و...

پژوهش حاضر با عنوان «رویکرد شیخ صدوق و شیخ مفید در اعتبارسنجی اخبار آحاد و ضعیف در حوزه اعتقادات» در صدد است، اختلاف رویکرد این دو اندیشمند را در راستای اختلاف پذیرش روایات آحاد و ضعیف جویا گردد. از این روی این مجموعه در سه فصل تنظیم گردیده است:

فصل اول، به رویکرد شیخ ابو جعفر صدوق در مواجهه با اخبار آحاد و ضعیف می پردازد. در این فصل، با نگرستن به آثار به جای مانده از شیخ صدوق و منابع دیگر اشاره شده در متن، نتایج حاصل گردید؛ بدین ترتیب که شیخ صدوق در محور اخبار آحاد و ضعیف در مباحث کلامی - اعتقادی در اعتبار سنجی روایات، به چندین نکته توجه داشته است:

الف. اعتبار سنجی منبع و مصدر روایت

یک. سلوک فهرست نویسی؛ شیخ صدوق به سلوک فهرست نویسی و اعتبار کتب توجه داشته است؛ اما در این میان، مواردی را از اعتبار استثنا کرده است. نظیر استثنای از کتاب؛ مانند بصائر الدرجات صفار و بخشی از کتاب محمد بن اورمه، استثنای از راوی؛ مانند سیاری به علت دروغگو بودن. استثنای از طریق؛ مانند روایات محمد بن موسی همدانی.

دو. اعتماد به کتب مشهور؛ اعتماد شیخ صدوق به اعتبار کتاب هایی همچون کتاب های روایی بنی فضال، المحاسن برقی، کتاب های حسین بن سعید و علی بن مهزیار، طریقی برای وی بود تا از روایات ضعیف منقول در آنها بهره بگیرد تا جایی که در مقدمه «من لایحضره الفقیه» و پیش گفتار «المقنع» به این مطلب تصریح کرده است.:

ب. توجه به ارزش‌یابی روایات

یک. مضمون روایت: شیخ صدوق با بررسی متن روایت، به خوبی می‌توانست به درجه اعتبار آن روایت پی ببرد؛ به طوری که غالب معیارهایی که در ارزیابی روایات مد نظر داشته است، مستقیم و یا غیر مستقیم، به متن و مضمون روایات برمی‌گردد؛ آن قلت‌ها و نقدهایی که بر برخی مضمون روایات وارد کرده است، نظیر آنچه در مفهوم بداء بیان داشته است.

دو. روایت مشهور: در جایی که روایت مشهور چه متواتر و چه مستفیض موجود باشد؛ وجود راوی ضعیف در سند آن روایت، سبب روی گردانی شیخ صدوق از آن نمی‌شود؛ مثلاً اینکه شیخ صدوق به برخی از روایات ابوسمینه، بنا بر شهرت آن روایات اعتماد داشته است.

ج. اعتبار سنجی راوی روایت

شیخ صدوق از روایات ضعیفی مثل روایات متفرد سکونی به علت عامی بودن و ابوسمینه به علت غلو، متفرد، مرسل و مرفوع بودن از آنها چشم پوشی کرده است. وی روایات منفرد و منقطع محمد بن عیسی بن عبید یقطعی از یونس بن عبدالرحمن را غیر قابل اعتبار دانسته است؛ اما وی در مواردی با وجود فساد در عقیده برخی از راویان، به روایاتی از آنها اعتماد کرده است نظیر نقل از راویان فاسدالمذهب یا امامی ضعیف، البته با چشم پوشی و مجزا کردن فساد مذهب راوی از وثاقت در گفتار و نقل راوی. همچنین است، روایت شیخ صدوق از واقفیه؛ نظیر روایت از سماعة بن مهران و روایت از فطحیه؛ مانند نقل از عبدالله بن بکیر و علی بن ابی حمزة نمونه‌ای از این توجه است. تقید ایشان به نقل روایات از آثار نگاشته شده در حالت استقامت راوی، نمونه‌ای از تلاش شیخ صدوق در گزینش و بهره‌وری از روایات معصوم است. نظیر نقل وی از محمد بن ابی عمیر در حال استقامت؛ یعنی نقل از دوره‌ای که این راوی در انحراف به سر نمی‌برده است.

فصل دوم به رویکرد ابن‌المعلم شیخ مفید در مواجهه با اخبار آحاد و ضعیف توجه دارد. به طوری که در رویکرد شیخ مفید نیز در باب مفهوم اخبار آحاد و ضعیف، رویکرد قرینه‌یابی قابل توجه است؛ در این رویکرد، هر چند شیخ مفید، توضیح و تبیینی درباره ملاک و معیارهای مورد نظر خود ارائه نکرده است؛ اما با مطالعه و بررسی آثار وی، می‌توان با محوریت

مباحث ارائه شده، به چند ملاک دست یافت:

الف. اعتبارسنجی منبع و مصدر روایت

شیخ مفید عدم وجود حدیث در کتب مشهور و اصول معتمد را قرینه ای بر ضعف آن حدیث می داند.

ب. توجه به ارزش یابی روایات

یک. توجه به متن و مضمون روایت؛ به کارگیری روش های متعدد در نقد حدیث، نمونه ای از توجه شیخ مفید به مضمون روایت است که خود روشی درگزینش روایات از سوی شیخ مفید می تواند باشد. همچنین توجه به اخبار مضطرب و عدم پذیرش از جانب وی، ملاکی برای تشخیص اخبار آحاد و ضعیف قلمداد می گردد. همچنین است، حدیثی که بدان عمل نمی گردد.

دو. توجه به سند روایت؛ عدم پذیرش خبر واحد از منظر شیخ مفید از مباحث بسیار قابل بحث برانگیز در آثار شیخ مفید است.

ج. اعتبارسنجی راوی حدیث

شیخ مفید از پذیرش حدیثی که راوی آن در معرض اتهام به غلو و غلوگرایی است، امتناع می ورزد.

و در فصل سوم به ارزیابی رویکرد شیخ صدوق و شیخ مفید در مواجهه با اخبار آحاد و ضعیف پرداخته می شود. در این ارزیابی به دو رویکرد معرفت شناختی و رویکرد اصولی تکیه شده است. در رویکرد معرفت شناسی معیار، ملاک و تفاوت هایی مورد توجه قرار گرفته است نظیر: تفاوت معیار در اخبار آحاد و ضعیف، آحاد خواندن روایات عامه، خبر آحاد به مفهوم حدیث غیر قابل اعتماد، اختلاف در مفهوم و درجه خبر ضعیف.

و در رویکرد اصولی نیز روش و دیدگاه ها متعددی مورد بحث قرار گرفته است از قبیل: استناد به سیره عقلایی، دیدگاه حجیت نسبی در سازمان دهی حجیت اخبار آحاد. دیدگاه منطق فازی، دیدگاه شبکه ظنون، دیدگاه حساب احتمالات، دیدگاه ظن در مسیر کسب معرفت.